

DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı / 2021, ss. 449-462.

HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN FELSEFİ VE İLMÎ YÖNÜ*

Abdulhamit TOPRAK**

ÖZ

Bektaşîlik denince akla ilk gelen mutasavvıfın Hacı Bektaş Velî olduğu söylenebilir. Bektaşîlik'in onun öğretileri ve felsefesi ile oluştuğu bir gerçektir. Bu nedenle Alevî Bektaşî toplumu tarafından Bektaşîlik'in pîri olarak kabul edilir. Hacı Bektaş Velî Türk kültür hayatında özellikle Alevî Bektaşî kültüründe önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra toplum ve kültür hayatını da derinden etkilemiş ve yönlendirmiştir. Işinsu; Alevî Bektaşî kültüründe bu kadar önemli bir yere sahip olan Hacı Bektaş Velî'nin felsefî yönünü, Türk kültürü ve edebiyatındaki yerini roman türü ile anlatmaya çalışmıştır. Çalışmamız için Emine Işinsu'nun Hacı Bektaş adlı romanı önemli bir kaynaktır. Emine Işinsu'nun Hacı Bektaş adlı romanının gözüyle anlatılmaya çalışılacaktır. Romanda Işinsu; Hacı Bektaş Velî'den, menkıbelerinden, öğretilerinden bahsetmeye çalışmıştır. Toplumda barışı, huzuru ve edepli olmayı öğütleyen ve örnek yaşantısıyla da toplumu etkileyen Hacı Bektaş'ın ortaya çıktığı günden bugüne, ortaya koyduğu öğretilerinin toplum hayatının temel dinamikleri için ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılmasına başlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hacı Bektaş, ilim, felsefe, Işinsu, Alevî Bektaşî

THE PHILOSOPIC AND SCIENTIFIC ASPECTS OF HAJI BEKTASH VELI

ABSTRACT

It can be said that the first sufi that comes to mind when Bektashism is mentioned is Hacı Bektaş Velî. It is a fact that Bektashism was formed with his teachings and philosophy. For this reason, he is accepted as the leader of Bektashism by the Alevî Bektashi community. In addition to having an

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

** Dr. İçişleri Bakanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı. A.edebiyat@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org//0000-0003-0717-5148>

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 06/12/2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 13/12/2021

important place in Turkish cultural life, especially in Alevî Bektashi culture, Hacı Bektaş Velî also deeply influenced and directed the social and cultural life. Işinsu; Hacı Bektaş, who has such an important place in the Alevî Bektashi culture, tried to explain the philosophical aspect of Velî and his place in Turkish culture and literature with the novel type. The basis of our study will be tried to be based on Işinsu's novel Hacı Bektaş. It will be tried to be explained through the eyes of Emine Işinsu's novel Hacı Bektaş. Işinsu in the Novel; He tried to talk about Hacı Bektaş Velî, his legends and his teachings. From the day he emerged, Hacı Bektaş, who preached peace, tranquility and decency in the society and influenced the society with his exemplary life, has begun to be better understood how important his teachings are for the basic dynamics of social life.

Keywords: Hacı Bektaş, science, philosophy, Işinsu, Alevî Bektashi

1. HACI BEKTAŞ VELÎ

İnsanın içinde doğup büyüdüğü doğal, kültürel ve sosyal çevresinin, karakteri, kişiliği, düşünceleri ve ortaya koyduğu eserleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle bir insanı tanımının ve eserlerini değerlendirmenin ve anlamının yegâne önemli yollarından biri de onun doğup büyüdüğü çevresini analiz etmekten geçmektedir. Hülasa Hacı Bektaş Velî'nin felsefî görüşlerini öğrenmek ve anlamak için yaşadığı yer, dönem ve yetiştiği kültüre bakmak yerinde olacaktır.

“Hacı Bektaş Velî 1245- 1337 yılları arasında yaşadığı düşünülmektedir. Kabul edilen görüşe göre göçebe bir derviş geleneği içinde gelip yetiştiği, soyağacı ve yaşantısı başvurulacak ilk yapıtın Velayetnâme olduğunu dile getirir.”¹

Göçebe bir gelenekten yetişmesi farklı kültür ve kişilerin ortamında bulunması, etkisinde kalması; felsefî görüşlerinin şekillenmesine vesile olmuştur.

“Hacı Bektaş Velî kendi halinde meczup bir derviş olup şeyhlik ve mürit elde etme gücünde değildir. Ölümünden sonra ortaya çıkan ‘muhibbi’ ve müritlerinin Bektaşîlik tarikatına mensup olduklarını

¹ İsmail Özmen. “Alevî – Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1” (Ankara: Saypa yayınları, 1995): 49

biliyoruz. Hacı Bektaş Horasan'dan tasvufî ve İslamî fikirlerle karışık eski Türk geleneklerini de beraberinde getirmiştir.”²

Hacı Bektaş Velî'nin yaşadığı dönemin buhranlı bir yüz yıl olması, kitleler halinde göç olaylarının meydana gelmesi gibi sebepler felsefî yönünün oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Hacı Bektaş'ın hayatı ile ilgili bilgileri daha çok, yaşadığı dönemden çok sonra yazılan eserlerde bulmak mümkündür. Bu hususta Artun; *Hacı Bektaş'ı Aşık Paşa'nın oğlu Elvân Çelebi* "Menakibü'l Kudsiyye" ve *Mevlânâ Celâleddin-i-i Rûmî'nin torunu Ulu Arif Çelebi'nin* emriyle *Ahmed Eflaki tarafından yazılan "Menakibü'l- ' Arfîn" ve "Menakib-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî" isimli eserlerden bilgi edinilebileceğini ifade eder.*³

2. HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN FELSEFİ YÖNÜ

Onun felsefî yönünü eserlerinde ve veciz sözlerinde görmek mümkündür. Onun muhibbanları her sözünde bir hikmet ve mana aramışlardır. O, Alevî Bektaşî Kültüründe önemli bir yere sahiptir.

Noyan Onun en büyük eseri Türk dilini, Türk milliyetini yüceltmesi, bütün insanlara kucak açan hümanizması olduğunu söyler.⁴

Ayrıca Hacı Bektaş Velî'nin şu veciz sözleri de onun felsefî yönünü ortaya koymaktadır:

“Dört şey her şeyin en yazığıdır:
Güneşe karşı yanan ışık,
Görmeyen göze karşı güzel yüz,
Çorak toprağa karşı güzel yağmur,
Karnı toka karşı boş bir yemek,
Ve abmaka karşı Hak söz.”⁵

² Mustafa Uslu. “Hacı Bektaş Velî Gerçeği”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi 13, (Bahar 2000): 63

³ Erman Artun. “Dini- Tasavvufî Halk Edebiyatı” (Edebiyat Tarihi / Metinler). (Adana: Karahan Kitabevi 4. Baskı, 2011): 237

⁴ Bedri Noyan. “Bektaşîlik Alevîlik Nedir”, (Ankara: Doğu Matbaacılık 1985): 31

⁵ İsmail Özmen. “Alevî – Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1” (Ankara: Saypa yayınları, 1995): 64

“Mülk âlimin şeytanıdır.

Marifet nefsi silmek değil, bilmektir.

Eline, diline, beline, eşine, işine, aşına sahip ol.

Yetmiş iki milletin hepsine aynı nazarla bak.”⁶

“Hakk’a sadık, insafı ol. Büyüklere himet ve saygı, küçüklere şefkat, düşmanlara yumuşaklık, dostlara vefa, nefse hakimiyet, dervişlere cömertlik, bilginlere alçakgönüllülük göster ve cahillere sükut et.”⁷

Hacı Bektaş’ın uğradığı bir köy ve ahalisi arasında geçen şu diyalog da onun felsefesini yansıtmaktadır:

“Birbirinizin gönlünü kırmayın. Çünkü müminin gönlü Kabe’ye benzer. Lakin gönül ondan da yeğdir. Zira Beytül Ma’mur göktedir. Orayı melekler tavaf eder. Halbuki gönül Tanrı’nın nazargâhıdır, Tanrı ile gönül arasında perde yoktur. Kâbe nasıl dokunulmaz, harim ve mübarekse gönül de Tanrı’nın tecelli ettiği yer olduğu için mübarektir, ona dokunmayın.”⁸

Emine Işınsu, Hacı Bektaş romanında Hacı Bektaş ile ilgili olarak şu cümlelere yer verir:

“İdris yine dayanamadı. Sen tek kişisin; neden hep ikiymişsin gibi konuşuyorsun? diye sordu.

Hacı Bektaş cevap verdi; Yüce Allah’ın yüceliğine ermeye çalışan biri için ‘ben’ demek bir bakıma O’nun karşısında benlik taslamaktır ki bu, O’nun izni ile asla yapmamamız gereken bir şey. İşte bu sebepten ötürü ‘ben’ demeyiz ‘biz’ deriz.”⁹

Burada Hacı Bektaş Velî’nin felsefî yönünü görmekteyiz. Ben duygusu yerine biz duygusu ile düşünmüş, yaşamış ve konuşmuştur.

⁶ Bedri Noyan. “Alevî – Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1 “(Ankara: Saypa yayınları, 1995): 66

⁷ Bedri Noyan. “Bütün Yönleriyle Alevilik ve Bektaşilik” (Ankara: Ardıç yayınları 1 1998): 99

⁸ Abdurahman Güzel. “Dini- Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı” (Ankara: Akçağ yayınları, 5. 2012):570

⁹ Emine Işınsu. “Hacı Bektaş” (İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2012): 29

Burada insanın benlik duygusuna kapılmamasını, bu duyguyla hareket etmemesi gerektiğini ve Allah'ın bu duyguyu sevmediğini dile getirmiştir.

İşinsu başka bir yerde ise Hacı Bektaş'ı şöyle konuşturur:

“ ...bir Velî, Yüce Allah'a yakınlaşma yolunda müridinin rehberidir, onun yardımcısıdır. Müritleriyle tek tek ilgilenirken onları manevi anlamda yükseltmeye çalışır, onların gönülleriyle ilgilidir, iç dünyalarını kuvvetlendirir, başta aşk ve edep...

Aşk mı?! İdris hayret etmişti.

Yüce Yaratan'a ve yarattığı her şeye duyulması lazım gelen aşk ve edep. Aşk dedikleri; Yüce Allah'ın kendi has odunudur ki o odunun ocağı, erenlerin gönlüdür. Böylece aşk ve edep yani terbiye işin başıdır; sonra iyilik, doğruluk, bilgi, çalışmak, merhamet, sabır, hoş görü, yumuşaklık telkin ederek müridinin gönlünü her türlü kirden, gıybetten, yalandan, haksızlıktan, kinden, öfkeden arındırır. Bu yaptığı evlatlarının gönlü temizliğidir.”¹⁰

Metinde; Velî bir zatın bakış açısı, felsefî ve ilmî yönü görülmektedir. Ayrıca Hacı Bektaş'ın müritlerini en iyi, hümanist ve ahlakî bir şekilde yetiştirmek için öğütledikleri, tavsiye ve telkin ettikleri ifade edilmektedir. Onun bu özelliği, Sulucakarahöyük'te kısa sürede sevilmesine, pek çok dost edinmesine, düşmanlarının bile takdirini kazanmasına vesile olmuştur.

Özmen Hacı Bektaş Velî'yi eserinde şöyle tasvir eder:

“Yeniye bulmanın, eskiyi yerli yerine koymanın tadına varmış, ardından gelenleri zaman ve mekan tanımadan düşünmeye, sevmeye, aramaya, incelemeye çağırmış; zora, baskıya, kötülüğe iyilikle güler yüzle sevgiyle hoşgörülle enginlikle ama riyasız, ama çıkar beklemeden onurla ödünsüz karşı durmuş pratik yaşam biçimini yoğurup yapan usta Hacı Bektaş Velî...”¹¹

-İki nesne en büyüktür: İlim (bilgi) ve hilim (yumuşaklık). Bilgi ile doğruya (Çalab'a) yol görünür, yumuşaklık ile insanlara katlanılır.

¹⁰ Emine İşinsu. “Hacı Bektaş” (İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2012): 32

¹¹ İsmail Özmen. “Alevî – Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1” (Ankara: Saypa yayınları, 1995): 55

“Yolumuz ilim irfan ve insanlık sevgisi üzerine kurulmuştur.”¹²

Hacı Bektaş Velî'nin gerek eserlerinde ve yaşantısında gerekse kendisi hakkında yazılan birçok eserde; onun engin bir düşünceyi benimsediği, hümanist bir kişi olduğu, ilme çok önem verdiği görülmektedir.

“Onun düşüncelerinden, yaptıklarından, yaşadıklarından esinlenenlerin, düşünürlerin, ozanların yürek pınarlarına eğilince onu görürüz, dimdik ayakta. Dinleyelim ‘Er ol erlerle yaşa, erenlere, iyi karış, onlarla görüş, konuş seviş; ara-bul, kendine gel, kendini bil, kendinden başkalarını kendinde gör, dilin kemiği yok yok ama eline, diline, beline, işine, aşına sahip ol. Sıkı tut. Haksızlığa başeğenler, susanlar, korkaklar bizden değildir, simgemiz aslandır. Yine kimseye kin – buğuz tutmayız, yan bakmayız de. Bizde herkes özgürdür, isteyen giyinik, isteyen çıplak gezer, ayıp örteriz, görmeyiz, sır saklarız, kimsenin ayıbını görmeyiz, açığını yüzüne vurmamız, gayrımız yoktur bizim, biz doldurur biz içeriz, günahla sevabımız iç içedir., imanı küfür, küfrü iman eyledik, yüzülen derimizi sırtımızda taşıyız. Mansur darında yere bastığımızın günah olduğunu bilenlerdeniz, bir üzümü kırka bölenlerdeniz.”¹³

Burada Hacı Bektaş Velî'nin ilmî ve Felsefî kişiliğini açık ve net bir şekilde görmek mümkündür. Onun hakkındaki söylenceler, menkıbeler ve hikâyeler; onun hümanist, alçak gönüllü, kardeşlik duygusuyla hareket ettiğini, Velî bir zat olduğunu ve Alevî- Bektaşî kültür ve toplumunda önemli bir yere sahip olduğunu, ayrıca çok önemli bir önder olarak görüldüğünü, ilmîne güvenildiğini, her geçen gün daha çok benimsendiğini gösterir.

Hacı Bektaş Velî bir gönül insanıdır, o gönle çok önem vermiş, insanların gönlüne girmenin önemini her fırsatta dile getirmiş ve buna uygun davranmaya çalışmıştır.

Yeşiltaş, Hacı Bektaş Velî'nin Allah ile gönül arasında perde yoktur sözünü şöyle açıklamıştır:

“İnsan ile gönlü arasında perdeler vardır. Gönül Yüceliktir. Perdeler bu yücelik ile insan arasındadır. Bu yüzden insan gönlüne ulaşmalıdır ki

¹² A. Mlf. “Alevî – Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1 ” (Ankara: Saypa yayınları, 1995): 68

¹³ A. Mlf. “Alevî – Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1” (Ankara: Saypa yayınları, 1995): 55

Rabb'ini tanıyabilsin. Gönle ulaşması için de nefsini tanıması, masivadan yani eşyadan geçmesi gerekir. Tüm dünyaya hakim olur yönetir, tüm kaleleri zapt eder tüm kapılardan geçer de kendi gönlüne giremez. İşte sır buradadır. Gönle girmek, gönülde yol almak Aşk yoludur. Tüm eğitimler bunun içindir. Gönle girebilmek içindir.”¹⁴

“Hacı Bektaş Velî'nin, hoşgörü ve insan sevgisine dayalı düşünce sistemi; kısa bir sürede Hıristiyanlığın büyük bir merkezi durumundaki Kapadokya'da bile, geniş halk kitlelerine ulaşmış ve benimsenmeye başlanmıştır. Hacı Bektaş Velî'nin Felsefî düşüncelerinin temelinde, insanın varoluşu ve insan sevgisi vardır.”¹⁵

“Şu bir gerçektir ki dünya üzerindeki kavga, dövüş ve savaşların altında yatan en önemli sebepler; bencillik, hoşgörüsüzlük, kibir, gurur, hırs ve haseddir. Hacı Bektaş Velî'nin; “İncinsen de, incitme”, “Her ne ararsan kendinde ara” sözleri, onun hoşgürüsünü ortaya koyarak bütün insanlığı sevgi, barış ve kardeşliğe çağırmıştır. “Düşmanınızın bile insan olduğunu unutmayınız” sözü ile de insana verdiği değeri anlatmaya çalışmıştır. Hacı Bektaş Velî, önce olgun eğitilmiş insan; sonra olgun toplum olarak yaşamayı şîâr edinmiş; din ve mezhep savaşlarını insan potasında eritmeyi hedeflemiş ve yukarıdaki sözü ile de insanı merkez yapmıştır.”¹⁶

Hacı Bektaş Velî hakkında araştırma yapanlar, onun eserlerini inceleyen çoğu araştırmacı; onun hoşgürüsüne, insan sevgisine, gönle hitap etmesine, dürüstlük ve kardeşliğe verdiği öneme mutlaka değinmişlerdir. Bu nedenle Hacı Bektaş Velî'nin felsefesinin bu sistem, düşünce ve kavramlarla ifade edebileceğimizi söylemek yerinde bir değerlendirme olacaktır.

Hacı Bektaş Velî'nin mensur eserlerinde olduğu gibi, manzum eserlerinde / şiirlerinde de onun felsefî ve ilmî yönünü görmek mümkündür:

¹⁴ Kevser Yeşiltaş. “Işık Eri” (İstanbul: Sınır Ötesi yayınları, 2011): 79

¹⁵ Ziya Baba “Hz.Muhammed, Ehl-i Beyt ve Oniki İmam, Hacı Bektaş Velî” (Ankara: Karaşar İnanç Eğitim Hayır Vakfı yayınları. 2003):115

¹⁶ Ziya Baba “Hz.Muhammed, Ehl-i Beyt ve Oniki İmam, Hacı Bektaş Velî” (Ankara: Karaşar İnanç Eğitim Hayır Vakfı yayınları. 2003): 120

*“Erkek dişi sorulmaz, muhabbetin dilinde,
Hak’ken yarattığı her şey yerli yerinde.
Bizim nazarımızda, kadın erkek farkı yok
Noksanlıkla eksiklik, senin görüşlerinde.*

*Hak’ka tâlib olan kişi, başka murâd isteme,
Dostun seninle beraber, başka vuslat isteme.
Bu dünya bir sofradır, arzular gelir geçer,
Eğer bizî buldun ise, başka murâd isteme.*

*Sevgi muhabbet kaynar, yanan ocağımızda,
Bülbüller şevke gelir, gül açar bağımızda.
Hırslar, kinler yok olur, aşkla meydanımızda,
Arslanlarla ceylanlar, dosttur kucağımızda.”¹⁷*

Bu dörtlükte Hacı Bektaş’ın felsefesini “Erkek dişi sorulmaz, muhabbetin dilinde / Bizim nazarımızda, kadın erkek farkı yok” dizelerinde net bir şekilde görmekteyiz. Bu dizelere baktığımızda Hacı Bektaş’ın aynı zamanda hümanist bir kimlik taşıdığını söyleyebiliriz.

Hacı Bektaş, dergâhının iyilik, hoş görü yeri olduğundan ve nefsin isteklerine uymamayı, dünyanın bir han misali gelip geçiciliğinden vs. bahsederek Felsefi yönünü dile getirmektedir. Ayrıca bu dergâhta herkesin dost olduğu, kimsenin birbirine kin gütmediği, en umulmadık canlıların bile dostça yaşadığını anlatmaktadır.

*“İnsancıl davranarak mümin olmayanları İslamiyet’e ısındırmaya çalıştı
Her türlü ibadeti hoş karşıladı. Ehl-i Beyt sevgisini aşıladı. Türk diline
canlılık verdi. Duaların Türkçe yapılmasını devam ettirdi. Sohbet
toplantılarında ilahiler ve nefesler okunması adetini sürdürdü. Şeref ve
namusa önem verdi. Din kardeşliği esasından hareket ederek insan
sevgisini yayan Hacı Bektaş din ve vatan sevgisi üzerinde de durdu.
Allah için ve yurt savunması için fedakarlık yapılmasını istedi. şehitliğin
manevi derecesini hadislere uygun olarak övdü.”¹⁸*

¹⁷ A.Mlf. “Hz.Muhammed, Ehl-i Beyt ve Oniki İmam, Hacı Bektaş Veli” (Ankara: Karasayr İnanc Eğitim Hayır Vakfı yayınları. 2003): 130

¹⁸ İ. Agâh Çubukçu. “Türk – İslâm Kültürü Üzerinde Araştırmalar ve Görüşler” (Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi Kitapları, 1987): 213

Misafirperverlik üzerinde de duran Hacı Bektaş-ı Velî, insan gönlünü incitmenin sakıncalarına ve komşu hakkının önemine değinmiştir. Onun dergâhında edep, ahlak ve misafirperverlik önem verilen manevi değerlerdendir. Ayrıca haksızlık ve zulüm yapanları ikaz etmiş, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı kurmaya çalışmıştır. Toplumdaki aykırılık ve ayrılıklara karşı çıkmış, bu tür durumlarda toplumsal ve bireysel hoş görü ve uzlaşmayı benimsemiştir. Küskünlerin barışmasını ve helalleşmesini toplumsal prensip haline getirmiştir. Çalışmanın, üretmenin birey ve toplum sağlığı için tavsiye etmiştir. Tembellik ve miskinliği eleştirmiş, tasavvufun inceliklerini cemiyet içinde işlemiştir. Haramdan sakınmayı, gönül ve niyet temizliğine önem vermiştir. İslâmiyet'i, eski Türk gelenek ve görenekleriyle ilişkilendirerek sunmaya çalışan Hacı Bektaş, Kur'an yolundan ayrılmamıştır. Fikirleri, zamanla İslâm coğrafyasının büyük bir kısmını etkilemiştir.

Türk-İslam kültür ve geleneklerinden oluşan temel üzerinde güçlü bir ahlak sistemi geliştirmiş ve bunu toplum içinde uygulamıştır. İnsanlara, kendi özbenliğinde kötülüklerden arınmayı diğer insanları sevmeyi, saymayı ve toplum içinde sevgi ve barışa yönelmeyi etkin biçimde öğretmiştir.¹⁹

İşinsu Hacı Bektaş romanında, onun bazı Felsefîk yönlerine değinmiştir:

“Hacı Bektaş Velî, yaşamına, düşüncelerine ve eylemlerine temel dayanak olarak Kur'an'ı, Hz. Peygamberin sünnetini ve bilimi kabul etmiştir. Kadıncık Ana'nın sorularına karşılık verirken bilginin üstünlüğünü ve edinilen bilgilerin Kur'an süzgecinden geçirilmesi gerektiğini vurgular ve bilimi ararken kendini Sulucakarahöyük'te bulur. bu durum Hacı Bektaş'ın bilime ve ilme ne denli önem verdiğini gösterir.”²⁰

Hacı Bektaş, romanın bazı yerlerinde İslami usullere yer vererek Felsefî ve manevi yönünü ortaya koymuştur:

¹⁹ A.Celalettin Ulusoy. “Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî Bektaşî Yolu” (İstanbul: Akademi, 1986): 14

²⁰ Emine İşinsu. “Hacı Bektaş” (İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2012): 32-33

“Dergâhının temelini ilk kazmasını vururken Fatıha suresini okur ve dua eder.”²¹

İslam kültür ve geleneğine göre bir işe dua ile başlamak önemli kaidedir. Bu nedenle dergâhın temeli atılırken dua ile işe başlanmıştır.

“...Müritlerle sohbetinde Kadıncık Ana'nın sorusu üzerine öğrenmek, bilmek zorunluluğunu belirtirken, bilmenin Kur'an'ın anahtarı ve onu daha iyi anlamak olduğunu belirtir. Ona göre akıl ve bilim, Yüce Allah'a giden yolun önemli bir faktörüdür...”²²

Hacı Bektaş'ın romana konu olması, onun Anadolu'da ne denli önemli bir şahsiyet olduğunu göstermekle birlikte, onun asırlardır benimsendiğini de ortaya koymaktadır. O, Anadolu insanının gönlüne taht kurmuş mutasavvıflardandır. İlme önem vermesi onun önemli tasavvufi özelliklerindedir; zira İslam'ın ilk emri “oku”dur.

Bedri Noyan ise onun felsefesi hakkında şu bilgilere değinir:

“Vilayetnamelerde geçen bütün öykülerde görülüyor ki Hacı Bektaş Velî hazretleri, sürekli düzen içinde yaşamış, tabiatüstü ve aklüstü olmamıştır. Cezbe, vecd, istiğrek hallerinde iken bile manevi düzeni tamdır. Dünyanın bugün düşünülen düzenini o zamandan tasarlayan büyük Pir; daima gerçekçilik içinde, daima sade ve apaçık gerçeğin tarafında olmuştur.”²³

Burada, Hacı Bektaş'ın her durumdaki felsefesinin kendi içinde tutarlı bir yapı ve karakterde olduğu dile getirilmektedir. O, sahip olduğu ve ortaya koyduğu bu felsefesiyle gönüllere hitap etmiş, bu şekilde insanları; hatta büyük toplulukları günümüze kadar etkilemiştir.

3. HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN İLMÎ YÖNÜ

Hacı Bektaş Velî, gerek yaşantısı ve düşünce yapısıyla gerekse ortaya koyduğu eserler bakımından ilmî yönü üzerinde durulması gereken mutasavvıf şahıslardan biridir. Onun gerek Makalat ve Vilâyetnâmesi gerekse Fatıha Tefsîri ve Fevaidnâmesi, onun ilmî yönünü yansıtan

²¹ A.mlf. “Hacı Bektaş” (İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2012): 41-43

²² A.Mlf. “Hacı Bektaş” (İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2012): 54-114

²³ Bedri Noyan “Bütün Yönleriyle Alevilik ve Bektaşılık 1” (Ankara: Ardıç yayınları, 1998): 74- 75

önemli eserlerden olup onun önemli mütefekkir ve mutasavvıf olduğunu göstermektedir. Onun Makalat'ta verdiği bilgiler, ilmî yönünü ortaya koyması bakımından da oldukça önemlidir.

Hacı Bektaş Velî, dinin temel prensiplerini belirttiği şariat makamlarının birincisini iman getirmek, ikincisini ise ilim öğrenmek olarak göstermiştir. Hacı Bektaş Velî'nin ibadetlerden önce ilme yer vermesi, ibadetin de ilim sayesinde olacağını açıklaması bakımından son derece manidardır. Kuran'ın ilk emrinin de "oku" talimatıyla başlaması İslam dininde okuyup öğrenmeye ve ilme ne kadar önem verildiğini ortaya koymaktadır. İslam'ı ve Kuranı çok iyi özümseyen ve her fırsatta ilmin önemini vurgulayan Hacı Bektaş Velî, Marifet makamlarının yedincisini de yine ilim olarak zikretmektedir.²⁴

Göçebe bir Velî olan Hacı Bektaş'ın, şeyhinin talimatıyla Sulucakarahöyük'e yerleştiğini biliyoruz. Hoşgörüsü ve alçak gönüllüğüyle kısa sürede burada çok sevilen ve benimsenen Hacı Bektaş, zaman içinde civar köy ve yerleşkeler tarafından da tanınmış ve benimsenmiştir. Bu yönüyle Hacı Bektaş Velî'yi hem bir din bilgini, antropolog ve sosyolog hem de Alevî – Bektaşî kültür ve toplumu için bir kanaat önderi olduğunu ifade edebiliriz. O, inanmak ve yaşamakla kalmayıp inandıkları çerçevesinde hümanist bir şekilde yaşamaya çalışmıştır.

O, gerek alçak gönüllü oluşu ve hoş görüsü gerekse ilmî ve insanî vasıfları üzerinde toplanmasıyla hem Sulucakarahöyük'te hem de Anadolu toplumunca kısa sürede sevilen ve saygı duyulan biri olmuştur.

Hacı Bektaş Velî Makalat'ında insan ömrünü beş vakit namaza benzetir:

"Çocukluk durumunu sabah namazına, ergenlik durumunu öğle namazına, gençlik durumunu ikindi namazına, yaşlılık durumunu akşam namazına, ölüm ise yatsı namazına benzer."²⁵

²⁴ Hasan Yavuzer. "Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş Velî" (Ankara: Turkish Studies 8/8 2013): 2229

²⁵ İ. Hakkın Kaygusuz "Kelâmı Mâkâlât-ı Hacı Bektaş Velî", (İstanbul: Demos yayınları, 2013): 67

Hacı Bektaş Velî pek çok şairin şiir ve eserlerine konu olur. Yazılan şiirlerde onun çeşitli niteliklerine, şair ve toplumun ona bakış açısına rastlanır.

Muhyiddin Abdal'ın şu dördlüğü hangi gözle görüldüğü anlatması bakımından önemlidir:

*“Bir Hacı Bektaş var idi,
Ali misilli bir er idi,
Münkirler görmez kör idi,
Yürüttü cansız duvarı...”*²⁶

Eyuboğlu ise Hacı Bektaş Velî hakkında şu değerlendirmeyi yapar:

“Hacı Bektaş Velî, Anadolu insanının, yine Anadolu toprağında yetiştirdiği, sevip geliştirdiği bir ermiştir, onun kişiliğini bu erdirilmesinde aramak gerekir. Anadolu'da ermişler çoktur, ancak Hacı Bektaş Velî gibi kırsal kesimce tutulan, açıklığı seven, katılıktan, baskıdan kaçınan, özellikle de düşünme, davranma özgürlüğünden yana olan, hayvanları seven bir öncü bilmiyoruz.”²⁷

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Hacı Bektaş Velî'nin, Türk tasavvuf ve Alevî Bektaşî edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olması nedeniyle düşünce dünyasını, tasavvuf anlayışını tespit etmek hem tasavvuf anlayışını öğrenmek hem de bu anlayışa bağlı kavramlar dünyasını belirlemek açısından oldukça önemlidir. Yaşadığı dönemin koşulları ve tecrübeleri; onun felsefî ve ilmî kişiliğinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Gerek düzyazılarında ve vecizelerinde gerekse şiirlerinde Hacı Bektaş Velî'nin felsefî ve ilmî yönünü bulmak mümkündür. Daha çok somuttan soyuta giden bir anlayışla şiirlerini yazması; eserlerindeki kavramların, derin anlamlar ve benzetmeler barındırmasını sağlamıştır.

²⁶ İ. Zeki Eyuboğlu. “Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş Velî” (yaşamı, düşünceleri, çevresi, etkisi) (İstanbul: Özgür yayınları, 1989): 165

²⁷ A.Mlf. “Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş Velî” (yaşamı, düşünceleri, çevresi, etkisi) (İstanbul: Özgür yayınları, 1989): 19

Allah, gönül, insan sevgisi, dürüstlük, kibir, riya onun şiirlerindeki soyut kavramlardandır. Onun kısa sürede tanınmasında ve günümüze dek ulaşmasındaki temel faktörler, bu kavramlardır. Yaşadığı dönemde Anadolu'da bir devlet teşkilatlanmasının tamamlanmayış olması; onun insanlar tarafından sevilmesinde ve benimsenmesinde etkili olmuştur. Hacı Bektaş Velî'nin ortaya koyduğu eserler ve toplum üzerindeki etkisi; onun hem felsefî hem de ilmî yönünü göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Dört Kapı Kırk Makam hakkında verdiği bilgiler, onun ilmî yönünün çok güçlü olduğunu ifade etmesi yönüyle önemli bir rol oynar. Alevî –Bektaşî toplumunca benimsenmesi ve Alevî – Bektaşî şairleri ve bu topluluğun önderleri tarafından kendisine övgü dolu şiirler yazılması; Hacı Bektaş Velî'nin ve ortaya koyduğu öğretilerinin benimsendiğinin ispatıdır. Şair; halkın duygu, düşünce ve inancının seslendiricisi durumundadır. Özellikle halk şairleri bu özellikleriyle bilinir. Şiirlerin sözlü kültürle dilden dile aktarılarak günümüze kadar gelmesi halkın kabulünü ve şiirlerin onlar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Hacı Bektaş Velî; bir sosyolog, antropolog, mutasavvıf ve kendine has öğretileriyle toplumu derinden etkilemiş ve ona yön vermiş önemli bir Velîdir. Onun etkisinin günümüze kadar gelmiş olması ve adından söz ettirmesi; bundan sonra da pek çok araştırma ve çalışmaya konu olacağına dair ipuçlarını vermektedir.

KAYNAKÇA

- Artun, Erman. *Dini- Tasavvufî Halk Edebiyatı* (Edebiyat Tarihi / Metinler). Adana: Karahan Kitabevi 4. baskı, 2011
- Çubukçu, İ. Agah. *Türk – İslâm Kültürü Üzerinde Araştırmalar ve Görüşler*, Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi yayınları, 1987
- Eyuboğlu, İ. Zeki. *Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş Velî* (yaşamı, düşünceleri, çevresi, etkisi) İstanbul: Özgür yayınları 1.baskı. 1989
- Güzel, A. *Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, 5.baskı Ankara: Akçağ yayınları, 2012
- İsmail Özmen. *Alevî – Bektaşî Şiirleri Antolojisi* Ankara: Saypa yayınları. 1995
- Işınsoy, Emine. *Hacı Bektaş*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2012
- Kaygusuz, İ. *Hakkın Kelâmı Mâkâlât-ı Hacı Bektaş Velî*, İstanbul: Demos yayınları, 2013
- Noyan, Bedri. *Bektaşîlik Alevîlik Nedir*, Ankara: Doğu Matbaacılık, 1985
- Noyan, Bedri. *Bütün Yönleriyle Alevîlik ve Bektaşîlik*, C. 1, Ankara: Ardıç yayınları, 1998
- Ulusoy, A.Celalettin. *Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî Bektaşî Yolu*, İstanbul: Akademi, 1986
- Uslu, Mustafa. “Hacı Bektaş Velî Gerçeği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Bahar 13, (2000): 51-68.
- Yavuzer, Hasan. “Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş Velî” *Turkish Studies*, 8/8, (2013): 2225-2237
- Yeşiltaş, K. *Işık Eri*, İstanbul: Sınır Ötesi yayınları, 2011
- Ziya Baba. *Hz.Muhammed, Ehl-i Beyt ve Oniki İmam, Hacı Bektaş Velî*, Ankara: Karaşar İnanç Eğitim Hayır Vakfı yayınları, 2003